

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ОСВІТИ

АМЕЛІНА С.М.

МОТИВАЦІЯ І САМОМОТИВАЦІЯ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

Однією з найактуальніших проблем у сфері професійної підготовки фахівців-аграріїв у вищих навчальних закладах стає формування різних аспектів технологічної, екологічної, інформаційної, комунікативної і, зокрема, культури професійного спілкування. Це зумовлено тим, що тільки всебічно освічений і розвинутий фахівець здатний бути конкурентоспроможним на сучасному та майбутньому ринках праці, успішно вирішувати професійні проблеми, спираючись на майстерність спілкування.

Вивчення праць дослідників [1–3] показало, що у своїх наукових розвідках щодо виокремлення структурних компонентів культури професійного спілкування вони спираються на тезу О. Леонтєва [5] про єдність інтелектуального, емоційного і вольового складників особистості. Поділяючи цю думку, розглянемо деталізацію компонентів культури професійного спілкування, з погляду різних дослідників. Вивчаючи культуру професійного спілкування фахівців різних галузей, дослідники виділяють окремі її структурні компоненти, уявлення щодо яких не завжди збігаються:

- аксіологічний, когнітивний, праксеологічний, афективний [9];
- мотиваційно-ціннісний, перцептивний, інтерактивний, комунікативний [6];
- інформаційно-мовленнєвий, перцептивно-когнітивний, операційно-діяльнісний, особистісно-мотиваційний [8];
- мовленнєва культура, стратегії поведінки у спілкуванні [11];
- знання основ теорії спілкування, професійно-гуманістична спрямованість особистості, комунікативно-творчі здібності й уміння, результативність спілкування [7];
- культура мислення, емоційна культура, культура мовлення [10].

Аналіз праць дослідників засвідчив, що, незважаючи на відмінності в поглядах на структуру культури професійного спілкування, більшість авторів виділяє такі її компоненти: мотиваційний, аксіологічний, емоційний, мовленнєвий, операційний.

Мета статті – розглянути мотиваційний компонент культури професійного спілкування студентів аграрних вищих навчальних закладів.

Мотиваційний компонент культури професійного спілкування майбутніх фахівців-аграріїв включає в себе мотиви, інтереси, установки, потреби та цінності, які спонукають їх до дій і вчинків. Більшість психологів

вважає, що мотивація являє собою стрижень психології особистості, зумовлюючи таким чином особливості її діяльності. Мотивація – це система мотивів або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки, а мотиви (від лат. *moveo* – рухаю) – це те, що спонукає людину до діяльності. Психологи відносять до мотивів у широкому значенні потреби, інстинкти, захоплення, почуття й емоції, установки, ідеали, уявлення, ідеї, класифікуючи їх таким чином: функціональні потреби; матеріальні та ідеальні потреби; вищі соціальні потреби; соціальна установка.

Поділяючи думку В. Ковальова про те, що мотиви – це “усвідомлені спонукання поведінки і діяльності, які є якістю особистості, виникаючи при вищій формі відображення потреб” [4, с. 59], у дослідженні культури професійного спілкування майбутніх аграріїв спираємось на запропоновану ним класифікацію мотивів поведінки людини:

- суспільні: ідейні, політичні, моральні, естетичні;
- за джерелом виникнення: соціальні, колективістські, діяльнісні, заохочувальні;
- за видами діяльності: суспільно-політичні, професійні, навчально-пізнавальні;
- за тривалістю виявлення: постійні, довготривалі, короткотривалі;
- за силою виявлення: сильні, помірні, слабкі;
- за стійкістю: сильні, середні, слабкі [4, с. 60–61].

Щодо формування культури професійного спілкування у студентів аграрних ВНЗ вважаємо важливою тезу про те, що мотивація навчання й опанування фаху як свідомої діяльності людини ґрунтується на формуванні ставлення до цього виду діяльності й пов’язана з життєвими установками та інтересами людини.

Для формування культури професійного спілкування у студентів вищих аграрних навчальних закладів пріоритетними вважаємо два останніх типи мотивації, пов’язані, насамперед, з орієнтацією на життєві перспективи, необхідністю набуття для цього певних знань та вмінь, прагненням до пізнання навколишнього світу, інших особистостей і себе як особистості. Вважаємо, що на мотиви пізнавальної активності особистості можна вплинути шляхом пробудження її інтересів. Інтерес (від лат. *interest* – має значення, важливо) у психології – ставлення особистості до предмета як до чогось цінного і привабливого для неї. Розрізняють матеріальні та духовні інтереси. Психологи і педагоги вважають, що зміст і характер інтересів пов’язані із побудовою й динамікою мотивів та потреб людини, а також із характером форм і засобів освоєння дійсності, якими вона володіє.

Власне, інтерес є активною спрямованістю на предмет або явище, при цьому він має позитивний характер. У педагогіці інтерес розглядається як форма вияву пізнавальної потреби, яка забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення мети діяльності й тим самим сприяє орієнтації, ознайомленню з новими фактами, більш повному і глибокому відображенню дійсності. Інтереси можуть мати різний зміст, спрямованість, глибину, обсяг, стійкість.

Спираючись на дослідження Н. Волкової [2], В. Гриньової [3], О. Леонтєєва [5], визначальними для мотиваційно-ціннісного компонента вважаємо такі критерії: інтерес до формування культури професійного спілкування; бажання до постійного самовдосконалення; зацікавленість у взаємодії з опонентом; орієнтація на співпрацю при вирішенні проблемних професійних питань; сформованість системи ціннісних орієнтацій у професійній взаємодії.

Отже, відповідно до виділених структурних компонентів, які характеризують зміст культури професійного спілкування фахівців-аграріїв, критеріїв і показників, що відображають сутнісні характеристики досліджуваного феномену, було визначено й рівні їх сформованості:

1. Високий рівень: чітко виражено стійкий інтерес до формування культури професійного спілкування і бажання до постійного самовдосконалення, зацікавленість у взаємодії з опонентом, орієнтація на співпрацю при вирішенні проблемних професійних питань; сформовано систему ціннісних орієнтацій у професійній взаємодії; розглянуто культуру професійного спілкування як складову системи особистісних цінностей фахівця.

2. Середній рівень: виражено нестійкий інтерес до формування культури професійного спілкування; епізодичне бажання до самовдосконалення; ситуативна зацікавленість до формування культури професійного спілкування у випадку ускладнень.

3. Низький рівень: інтерес до формування культури професійного спілкування відсутній, недостатньо виражене бажання до самовдосконалення; не усвідомлює важливість культури професійного спілкування; вважає процес її формування стихійним.

Проведене дослідження свідчить про те, що викладачі та студенти аграрних ВНЗ керуються у своїй діяльності здебільшого спільними мотивами, перелік яких доповнюється рядом специфічних мотивів. Опитування, у якому взяли участь 146 студентів і 76 викладачів, виявило, що до провідних мотивів усіх суб'єктів педагогічного процесу належать:

1. *Прагнення до визнання.* Цей мотив найголовніший і для студентів, і для викладачів, які зазначали, що їм хотілось би, щоб їхні досягнення помітили, оцінили і визнали. При цьому мова йде, насамперед, про позитивну оцінку з боку оточуючих, а вже потім – з боку тих, хто стоїть вище за ієрархією професійних відносин (36 викладачів – 47,4%, 50 студентів – 34,2%).

2. *Бажання отримувати належну матеріальну винагороду за свою працю.* Для того, щоб досягти матеріального благополуччя, потрібно бути гарним професіоналом, а це поняття включає в себе, разом з іншими аспектами, і володіння культурою професійного спілкування на високому рівні (33 викладача – 43,4%, 47 студентів – 32,2%).

3. *Прагнення позбутись за допомогою підвищення рівня культури професійного спілкування ускладнень у професійній діяльності.* Негативні наслідки недостатнього рівня культури професійного спілкування для учасників навчального спілкування відзначили і викладачі, і студенти. Відсутність відповідних умінь стає на заваді при спробах досягти порозуміння,

знайти спільне вирішення проблеми, розробити напрями і варіанти співробітництва (16 викладачів – 21,1%, 18 студентів – 12,3%).

Для студентів характерні також такі мотиви, які зрілому фахівцеві можуть здатися неважливими, але слід враховувати вікові особливості студентства (середній вік 17–23 роки). Цій віковій категорії притаманні інтенсивні “пошуки себе”, свого місця у соціумі, роздуми й коливання, максималізм у створенні та оцінюванні міжособистісних відносин.

Студентами відзначались:

1. *Бажання мати багато друзів і однодумців.* Студенти хочуть отримувати підтримку з боку інших, відчувати добре ставлення до себе, спиратись у своїй навчальній, а у перспективі професійній діяльності, на тих, кому можна довіряти, мати стабільні щирі відносини з оточуючими (45 студентів – 30,8%).

2. *Бажання бути “не гіршим за інших”.* Таке бажання характерне не лише для “невстигаючих”, а й загалом для гарних студентів, які побоюються втратити свої позиції, а тому спрямовані на самовдосконалення з метою “не відстати” (41 студент – 28,1%).

3. *Бажання бути успішним.* Студенти сьогодні розуміють “успішність” як “гарні знання”, “гарні оцінки”, “набуття практичного досвіду”, але в основному спрямовані на перспективу – “зробити кар’єру”. Для того, щоб досягти успіху у майбутній професійній діяльності та зробити кар’єру, потрібна ретельна підготовка, яка відповідно включає в себе і високий рівень культури професійного спілкування (38 студентів – 26,0%).

4. *Прагнення бути непересічною особистістю,* виділятися серед своїх товаришів і мати можливість привертати до себе увагу в майбутній професійній діяльності. Це прагнення виявляється у студентів-старшокурсників, які вже пройшли через етап тінейджерської “однаковості” і тепер намагаються бути несхожими на інших (13 студентів – 8,9%).

5. *Прагнення до лідерства,* бажання відігравати провідну роль у колективі. Бажання бути лідером зустрічається у студентів різних курсів, включаючи першокурсників. Лідери, на думку студентів, повинні бути професіоналами, але при цьому на один рівень з професійними знаннями та вміннями вони ставлять ораторське мистецтво (10 студентів – 6,8%).

На відміну від студентів, які тільки опановують основи професійних знань, умінь і навичок, формуючись як майбутні фахівці-аграрії, викладачі керуються вже набутиим професійним досвідом.

Типовими мотивами викладачів, крім названих вище спільних зі студентами, є:

1. *Прагнення бути причетним до розбудови майбутнього суспільства,* зробити власний внесок у формування майбутніх спеціалістів, усвідомлення своєї участі у великій справі світоформування і власної “потрібності” для інших (18 викладачів – 23,7%).

2. *Бажання продовжити період своєї професійної діяльності.* Це бажання висловлюють в основному викладачі середнього віку, які не зупиняються на досягнутому рівні, хочуть іти в ногу з бурхливим розвитком

світу і завжди відповідати актуальним вимогам суспільства (16 викладачів – 21,1%).

3. *Бажання створити комфортну атмосферу на своєму робочому місці*: “Якщо я вмітиму спілкуватись зі студентами, я краще розумітиму їх, а вони мене, і тоді я менше хвилюватимусь”; “Доброзичлива атмосфера – це духовне і фізичне здоров’я” (13 викладачів – 17,1%).

Висновки. Аналіз праць дослідників засвідчив, що, незважаючи на відмінності у поглядах на структуру культури професійного спілкування, більшість авторів виділяють такі її компоненти: мотиваційний, аксіологічний, емоційний, мовленнєвий, операційний. Мотиваційно-ціннісний компонент культури професійного спілкування майбутніх фахівців-аграріїв включає в себе мотиви, інтереси, установки, потреби та цінності, які спонукають їх до дій і вчинків. Проявом самомотивації студентів і викладачів до підвищення рівня культури професійного спілкування є самоспонукування до роботи над розвитком культури професійного спілкування.

Актуальним напрямом подальшої розробки зазначеної проблеми є створення науково-методичного забезпечення мотиваційно-підготовчого етапу процесу формування культури професійного спілкування.

Література

1. Барановська Л.В. Навчання студентів професійного спілкування : монографія / Л.В. Барановська. – Біла Церква, 2002. – 256 с.
2. Волкова Н.П. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів до професійно-педагогічної комунікації : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 / Н.П. Волкова ; Луганський нац. пед. ун-т. – Луганськ, 2006. – 36 с.
3. Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти) / В.М. Гриньова. – Х. : Основа, 1998. – 300 с.
4. Ковалёв В.И. Мотивы поведения и деятельности / В.И. Ковалёв. – М.: Наука, 1988. – 192 с.
5. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – [2-е изд.]. – М. : Педагогика, 1971. – 382 с.
6. Лівенцова В.А. Формування культури професійного спілкування майбутніх менеджерів невиробничої сфери : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / В.А. Лівенцова ; Тернопільський державний пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2002. – 20 с.
7. Полторацька В.В. Формування комунікативної культури майбутнього вчителя в процесі його професійно-педагогічної підготовки : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / В.В. Полторацька ; Харківський держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 1997. – 24 с.
8. Рембач О.О. Формування культури ділового спілкування майбутніх міжнародників-аналітиків у вищих навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / О.О. Рембач ; Кіровоградський державний педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка. – Кіровоград, 2005. – 20 с.
9. Рябушко С.О. Формування культури педагогічного спілкування майбутніх учителів іноземної мови : дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / С.О. Рябушко ; Ізмаїльський державний педагогічний інститут. – Ізмаїл, 1999. – 173 с.
10. Соколова В.В. Культура речи и культура общения / В.В. Соколова. – М. : Просвещение, 1995. – 192 с.

11. Тимченко І.І. Формування комунікативної культури студентів у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / І.І. Тимченко ; Харківський державний педагогічний ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2001. – 20 с.

БАРЛІТ О.О.

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ПЕДАГОГІЦІ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД ПІЗНАННЯ ЦІННІСНИХ АСПЕКТІВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

Нові економічні, політичні, соціальні та ідеологічні реалії українського суспільства двох останніх десятиліть відкрили можливість кожному громадянину України стати повноправним суб'єктом державної політики та правових відносин, активним учасником формування основ державної влади. Водночас новітня історія нашої держави показує, що юридично грамотна поведінка і позитивна ініціатива кожного громадянина є необхідною умовою становлення повноцінного громадянського суспільства і демократичної правової держави.

Тому в сучасній парадигмі української освіти нагальною є проблема виховання громадянина країни, здатного реалізувати свій потенціал, бути суб'єктом своєї життєдіяльності і стратегії власної долі.

Аналізуючи духовно-моральний стан українського суспільства, можна дійти висновку, що він викликає глибоке занепокоєння. Корозія усталених духовних цінностей є наслідком прагматизації життя, пропаганди насилля, нехтування правових, моральних, соціальних норм, за своїми масштабами становить глобальну соціальну проблему.

Існуючий у країні низький рівень розвитку інститутів і традицій громадянського суспільства і правової держави в умовах недостатньо розробленої державної політики в галузі формування національної свідомості, відсутність ефективних механізмів їх поширення сприяють зростанню громадянської неосвіченості, невігластва, а разом з ними корупції, злочинства, шахрайства. Громадянська неосвіченість населення, його суспільна пасивність і правова некомпетентність знижують життєстійкість нації і сприяють її вимиранню, ведуть до збільшення кількості бездоглядних та безпритульних дітей, а також є факторами, які стримують національний розвиток, що в підсумку загрожує національній і державній безпеці країни.

Ось чому основним завданням сучасного освітньо-виховного процесу є не тільки надати необхідні знання, а в першу чергу – сформувати громадянина, патріота, інтелектуально розвинуту, духовно і морально зрілу особистість, готову протистояти викликам глобалізації життя.

Головна мета української системи освіти – “створити умови для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формувати покоління, здатні навчатися впродовж життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства” [1; 3–4].